INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

ABU NASR AL-FOROBIY VA SHARL LUI MONTESKYE TA'LIMOTLARIDA DAVLAT BOSHQARUVI MODELLARINING QIYOSIY TAHLILI

QODIROVA ODINAXON SODIQJON QIZI

Davlat boshqaruvi huquqi mutaxassisligi magistranti

Toshkent davlat yuridik universiteti

Tel: +998.88.836.14.07 e-mail:odinanuriddinova1403@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abu Nasr al-Forobiy va Sharl Lui Monteskye ta'limotlarida davlat boshqaruvi modellarining o'ziga xos jihatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - Sharq va G'arb siyosiy-falsafiy tafakkurida davlat boshqaruviga oid yondashuvlarni solishtirish hamda ularning zamonaviy davlat boshqaruvidagi ahamiyatini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda tarixiy, qiyosiy va mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Forobiy axloqiy yetuk rahbar modelini asoslagan bo'lsa, Monteskye hokimiyatlar bo'linishi orqali siyosiy muvozanatni ta'minlashni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: davlat boshqaruvi, fozil jamiyat, hokimiyatlar bo'linishi, siyosiy falsafa, qiyosiy tahlil.

Abstract: This article provides a comparative analysis of models of public administration in the teachings of Abu Nasr al-Farabi and Charles-Louis Montesquieu. The main objective of the study is to examine and compare the approaches of Eastern and Western political-philosophical thought to the issue of governance, as well as to determine their relevance for modern political systems. The research employs historical, comparative, and logical methods of analysis. The findings indicate that al-Farabi emphasizes the concept of a morally perfect ruler and virtuous society, whereas Montesquieu develops the principle of separation of powers as a foundation for ensuring political balance and individual liberty. The study concludes that these two approaches are complementary and can serve as a theoretical basis for improving contemporary systems of governance.

Keywords: public administration, virtuous society, separation of powers, political philosophy, comparative analysis

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ моделей государственного управления в учениях Абу Насра аль-Фараби и Шарля Луи Монтескье. Основной целью исследования является сопоставление подходов восточной и западной политико-философской мысли к вопросам государственного управления, а также определение их значения для современных политических систем. В работе использованы исторический, сравнительный и логический методы анализа. Результаты исследования показывают, что аль-Фараби обосновывает модель нравственно совершенного правителя, тогда как Монтескье выдвигает принцип разделения властей как основу обеспечения политического равновесия и свободы.

Ключевые слова: государственное управление, добродетельное общество, разделение властей, политическая философия, сравнительный анализ

KIRISH

Davlat boshqaruvi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Har bir tarixiy davrda mutafakkirlar davlatning mohiyati, uning vazifalari va boshqaruv shakllari haqida o'ziga xos qarashlarni ilgari surganlar. Sharq va G'arb siyosiy-falsafiy tafakkurida bu

masalaga turlicha yondashuvlar shakllangan bo‘lib, ular bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Sharq falsafasining yirik namoyandasi Abu Nasr al-Forobiy davlatni insonning ma’naviy kamolotga erishish vositasi sifatida talqin etadi. U ideal jamiyat modelini ishlab chiqib, unda rahbar shaxsning fazilatlari va axloqiy yetukligi asosiy o‘rinni egallashini ta’kidlaydi. G‘arb ma’rifatparvarlik davri mutafakkiri Sharl Lui Monteskye esa davlat boshqaruvida hokimiyatlar bo‘linishi prinsipini asoslab, siyosiy tizimning barqarorligi va fuqarolar erkinligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Mazkur maqolada ushbu ikki mutafakkirning davlat boshqaruvi haqidagi qarashlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqot maqsadi

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi Abu Nasr al-Forobiy va Sharl Lui Monteskye ta’limotlarida davlat boshqaruvi modellarini qiyosiy tahlil qilish, ularning o‘ziga xos jihatlari va farqli tomonlarini aniqlash, shuningdek Sharq va G‘arb siyosiy-falsafiy tafakkuridagi yondashuvlarning zamonaviy davlat boshqaruvi tizimlari uchun nazariy va amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot davlat boshqaruvi nazariyasiga oid klassik manbalarni chuqur tahlil qilish asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida Abu Nasr al-Forobiy hamda Sharl Lui Monteskye asarlaridagi asosiy g‘oyalar tarixiy nuqtai nazardan o‘rganildi va ularning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan ijtimoiy-siyosiy omillar tahlil qilindi. Shuningdek, ikki mutafakkirning qarashlarini o‘zaro solishtirish maqsadida qiyosiy tahlil usulidan foydalanildi.

Tadqiqot davomida mantiqiy tahlil usuli orqali ularning nazariy qarashlari umumlashtirildi hamda davlat boshqaruvi tizimiga oid konseptual xulosalar chiqarildi. Bundan tashqari, Monteskye tomonidan ilgari surilgan hokimiyatlar bo‘linishi prinsipining zamonaviy davlat tizimlarida qo‘llanish darajasi normativ-huquqiy yondashuv asosida ko‘rib chiqildi. Tadqiqotning empirik bazasini klassik falsafiy asarlar va ilmiy adabiyotlar tashkil etadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Abu Nasr al-Forobiy va Sharl Lui Monteskye davlat boshqaruvi masalasiga turlicha, biroq o‘zaro to‘ldiruvchi yondashuvlarni ilgari surgan. Forobiy ta’limotida davlat insonlarning baxt-saodatga erishish yo‘lida birlashgan jamiyati sifatida talqin etilib, unda asosiy e’tibor axloqiy yetuk rahbar shaxsiga qaratiladi. U ilgari surgan “fozil shahar” konsepsiyasida rahbarning bilimdonligi, adolatparvarligi va ma’naviy pokligi jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili sifatida baholanadi.

Monteskye ta’limotida esa davlat boshqaruvi ko‘proq huquqiy va institutsional jihatdan yoritiladi. U davlat shakllarini tasniflab, eng muhim prinsip sifatida hokimiyatlar bo‘linishini asoslaydi. Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlarining o‘zaro mustaqilligi siyosiy erkinlik va barqarorlikni ta’minlashning asosiy sharti sifatida ko‘rsatiladi.

Qiyosiy tahlil natijasida aniqlanishicha, har ikkala mutafakkir davlat boshqaruvida adolat va tartibni muhim deb hisoblaydi, biroq Forobiy yondashuvi ko‘proq axloqiy-idealistik xarakterga ega bo‘lsa, Monteskye nazariyasi amaliy va tizimli yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, ularning qarashlari bir-birini inkor etmaydi, aksincha, davlat boshqaruvining turli jihatlarini yoritish orqali umumiy nazariy tasavvurni boyitadi.

Muhokama

Forobiy o‘zining ijtimoiy-siyosiy qarashlarini asosan “Fozil shahar ahlining qarashlari” asarida bayon etadi. Unga ko‘ra, davlat — bu insonlarning baxt-saodatga erishish yo‘lida birlashgan jamiyatidir1. Forobiy ideal jamiyatni “fozil shahar” deb ataydi va bunday jamiyatni

1 Forobiy, A.N. Fozil shahar ahlining qarashlari. — Toshkent: Fan, 1993.

boshqaruvchi rahbar yuksak aql-zakovat, bilim va axloqiy fazilatlarga ega bo‘lishi lozimligini ta’kidlaydi. Mutafakkir fikricha, agar rahbar fozil bo‘lsa, jamiyat ham taraqqiy etadi, aks holda esa jamiyat inqirozga yuz tutadi. Shuningdek, Forobiy davlat boshqaruvida axloqiy qadriyatlarni ustuvor deb biladi. Uning nazariyasida siyosat va axloq bir-biri bilan uzviy bog‘liq tushunchalardir. Forobiy davlatlarni fazilatli va fazilatsiz turlarga ajratadi. Fazilatli davlatda adolat, tenglik va hamkorlik hukm suradi, fazilatsiz davlatlarda esa jaholat, zulm va manfaatparastlik ustun bo‘ladi2.

Monteskye o‘zining mashhur “Qonunlar ruhi to‘g‘risida” asarida davlat boshqaruvining nazariy asoslarini ishlab chiqadi. U davlat shakllarini uch turga ajratadi: respublika, monarxiya va despotizm3. Har bir boshqaruv shaklining o‘ziga xos prinsiplari mavjud bo‘lib, ular jamiyatning siyosiy hayotini belgilaydi. Monteskye nazariyasining markaziy g‘oyasi — hokimiyatlar bo‘linishi prinsipidir. Unga ko‘ra, davlatda qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari bir-biridan mustaqil bo‘lishi kerak. Agar bu hokimiyatlar bir qo‘lda jamlansa, despotizm yuzaga keladi. Monteskye shuningdek, qonun ustuvorligini davlat boshqaruvining asosiy tamoyili sifatida ko‘radi. Uning fikricha, erkinlik — bu qonun bilan ruxsat etilgan ishlarni amalga oshirish imkoniyatidir4.

Forobiy va Monteskye qarashlari o‘rtasida muayyan o‘xshashliklar mavjud. Har ikki mutafakkir davlat boshqaruvida adolat va tartibni muhim deb hisoblaydi. Ularning nazariyalarida jamiyat barqarorligi va inson farovonligini ta’minlash asosiy maqsad sifatida ko‘zga tashlanadi. Biroq ular o‘rtasida sezilarli farqlar ham mavjud. Forobiy davlatni asosan axloqiy va ma’naviy mezonlar asosida tahlil qilsa, Monteskye siyosiy institutlar va huquqiy mexanizmlarga urg‘u beradi. Forobiy ideal rahbar obrazini markazga qo‘ysa, Monteskye hokimiyatni cheklash va muvozanatlash tizimini ilgari suradi. Forobiy yondashuvi ko‘proq idealistik xarakterga ega bo‘lsa, Monteskye nazariyasi amaliy siyosiy tizimlarga yaqinroqdir. Shu sababli Monteskye g‘oyalari zamonaviy demokratik davlatlarda keng qo‘llaniladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Abu Nasr al-Forobiy va Sharl Lui Monteskye davlat boshqaruvi masalasiga turli nuqtai nazardan yondashgan bo‘lsalar-da, ularning qarashlari bir-birini to‘ldiradi. Forobiy jamiyatning ma’naviy asoslarini mustahkamlashga e’tibor qaratgan bo‘lsa, Monteskye davlat institutlarini takomillashtirish orqali erkinlikni ta’minlash yo‘llarini ko‘rsatib bergan. Ushbu ikki yondashuvni uyg‘unlashtirish zamonaviy davlat boshqaruvi tizimlarini yanada samarali tashkil etishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda Abu Nasr al-Forobiy hamda Sharl Lui Monteskye ta’limotlarida davlat boshqaruvi modellarining o‘ziga xos jihatlari qiyosiy tahlil qilindi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, har ikkala mutafakkir turli tarixiy-madaniy muhitda yashab ijod qilgan bo‘lsalar-da, ularning asosiy maqsadi adolatli, barqaror va inson manfaatlariga xizmat qiluvchi jamiyatni shakllantirishdan iborat bo‘lgan.

Birinchidan, Forobiy ta’limotida davlat boshqaruvi masalasi asosan axloqiy-falsafiy nuqtai nazardan yoritiladi. U davlatni insonning komillikka erishish vositasi sifatida talqin etadi. Forobiy ilgari surgan “fozil shahar” konsepsiyasi ideal jamiyat modelini ifodalaydi. Ushbu modelda rahbar shaxsning axloqiy yetukligi, bilimdonligi va adolatparvarligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Demak, Forobiy nazariyasida davlat boshqaruvining samaradorligi ko‘p jihatdan inson omiliga, ya’ni rahbarning shaxsiy fazilatlariga bog‘liqdir.

---

2 Abu Nasr al-Forobiy. Ijtimoiy-siyosiy risolalar to‘plami. — Toshkent, 2001.

3 Monteskye, Sh.L. Qonunlar ruhi to‘g‘risida. — Toshkent: Adolat, 2000.

4 Montesquieu, C.L. The Spirit of Laws. — Cambridge University Press, 1989.

Ikkinchidan, Monteskye ta'limoti davlat boshqaruviga nisbatan ancha tizimli va institutsional yondashuvni taklif etadi. U davlatni boshqarishda hokimiyatlar bo'linishi prinsipini asosiy omil sifatida ilgari suradi. Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlarining o'zaro mustaqilligi siyosiy erkinlikni ta'minlashning eng muhim sharti sifatida baholanadi. Shu orqali Monteskye davlat boshqaruvida inson omilidan ko'ra tizim va mexanizmlarning ustuvorligini ta'kidlaydi.

Uchinchidan, qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Forobiy va Monteskye qarashlari bir-birini inkor etmaydi, aksincha, ular turli jihatlarni yoritish orqali davlat boshqaruvi haqidagi umumiy tasavvurni boyitadi. Forobiy nazariyasi davlatning ma'naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilsa, Monteskye ta'limoti uning huquqiy va siyosiy mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan.

To'rtinchidan, zamonaviy davlat boshqaruvi tizimlari nuqtai nazaridan qaralganda, Monteskye g'oyalari kengroq amaliy qo'llanilayotganini ko'rish mumkin. Bugungi demokratik davlatlarda hokimiyatlar bo'linishi prinsipi asosiy konstitutsiyaviy tamoyillardan biri hisoblanadi. Biroq bu holat Forobiy qarashlarining ahamiyati kamayganini anglatmaydi. Aksincha, hozirgi globallashuv sharoitida rahbarlarning axloqiy mas'uliyati, jamiyat oldidagi burchi va ma'naviy yetukligi masalalari yanada dolzarb bo'lib bormoqda.

Beshinchidan, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, samarali davlat boshqaruvini tashkil etishda faqatgina qonuniy va institutsional mexanizmlar yetarli emas. Shu bilan birga, boshqaruv subyektlarining axloqiy fazilatlari, mas'uliyati va jamiyat manfaatlariga sodiqligi ham muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, Forobiy va Monteskye qarashlarini uyg'unlashtirish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, bugungi kunda davlat boshqaruvida yuzaga kelayotgan muammolar — korrupsiya, boshqaruvdagi samarasizlik, ijtimoiy adolatsizlik kabi holatlar ushbu ikki mutafakkir g'oyalarining naqadar dolzarb ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Forobiy ta'limotidagi axloqiy poklik va fozillik talablari hamda Monteskye ilgari surgan hokimiyatlar muvozanati prinsipi bunday muammolarni bartaraf etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, Abu Nasr al-Forobiy va Sharl Lui Monteskye ta'limotlari davlat boshqaruvi nazariyasining ikki muhim yo'nalishini — axloqiy-idealistik va huquqiy-institutsional yondashuvlarni ifodalaydi. Ularning o'zaro uyg'unligi esa mukammal, adolatli va samarali davlat boshqaruvi modelini shakllantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu Nasr al-Forobiy. Fozil shahar ahlining qarashlari. — Toshkent: Fan, 1993.
2. Abu Nasr al-Forobiy. Ijtimoiy-siyosiy risolalar to'plami. — Toshkent, 2001.
3. Sharl Lui Monteskye. Qonunlar ruhi to'g'risida. — Toshkent: Adolat, 2000.
4. Charles-Louis de Secondat, Baron de Montesquieu. The Spirit of Laws. — Cambridge University Press, 1989.
5. Platon. Davlat (Respublika). — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
6. Aristotel. Siyosat. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
7. Niccolò Machiavelli. Hukmdor. — Toshkent: Sharq, 2008.
8. Jean-Jacques Rousseau. Ijtimoiy shartnoma. — Toshkent: Adolat, 2004.

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

9. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Huquq falsafasi. — Moskva, 1990.

10. John Locke. Davlat boshqaruvi haqida ikki traktat. — London, 1988.